

**HRVATSKI ISELJENICI
U ČILEU I JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI:
KOMPARATIVNI PRIKAZ DVAJU EMPIRIJSKIH
ISTRAŽIVANJA**

Ante Laušić, Marina Perić*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Hrvatski iseljenici u Čileu i Južnoafričkoj republici: komparativni prikaz dvaju empirijskih istraživanja

U radu se kompariraju dva empirijska istraživanja provedena među hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima u Čileu i Južnoafričkoj Republici u razdoblju nakon domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Cilj rada je odrediti stupanj kongruentnosti (suglasnosti) anketnih odgovora ispitanika dviju iseljeničkih skupina, s posebnim naglaskom na pitanja nacionalnog identiteta. Empirijskim istraživanjima, te komparacijom istih želi se utvrditi koliko se iseljenici i poslije višegodišnjeg izbjivanja s hrvatskih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta.

KLJUČNE BESEDE: hrvatski iseljenici, Južnoafrička Republika, Čile, hrvatski nacionalni identitet, domovinski rat, etničnost.

ABSTRACT

Croatian emigrants in Chile and in the Republic of South Africa: A comparative presentation of two empirical researches

Two empirical researches are compared in the present article, which were carried out among Croatian emigrants and their descendants in Chile and in the Republic of South Africa in the period after the Croatian war of Independence to the international recognition of the Republic of Croatia. The aim of the contribution is to define the degree of congruency (accordance) of the questionnaire answers of the respondents of two emigrant groups with a special stress on the issue of national identity. The aim of the empirical researches and the comparison of the both are to ascertain to what degree the emigrants after a many years absence from the Croatian space still consider themselves an integral part of Croatian ethnicity.

KEY WORDS: Croatian emigrants, Republic of South Africa, Chile, Croatian national identity, war of Independence, ethnicity

U radu se kompariraju dva empirijska istraživanja provedena među hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima u Čileu i Južnoafričkoj Republici u razdoblju nakon domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Cilj rada bio je utvrditi stupanj kongruentnosti (suglasnosti) anketnih odgovora ispitanika dviju iselje-

* Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, Zagreb. E-pošta: ante.lausic@imin.hr, marina.peric@imin.hr

ničkih skupina, s posebnim naglaskom na pitanja nacionalnog identiteta. Empirijskim istraživanjima, te komparacijom istih željelo se utvrditi koliko se iseljenici i poslije višegodišnjeg izbjivanja s hrvatskih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta.

1. UVOD

Smjerovi kretanja hrvatskih iseljenika vodili su prema različitim dijelovima svijeta, te otud dosta rašireno mišljenje kako nas svugdje ima. Glavni je pravac ipak bio onaj za Sjevernu Ameriku (USA i Kanada), drugi je vodio prema Južnoj Americi (prvenstveno Argentina i Čile), a treći je išao prema Australiji i Novom Zelandu. Iseljenički putovi Hrvata ipak nisu zaobišli afrički kontinent, kao što azijski zasigurno jesu (usprkos Marku Polu).

Za razliku od uglavnom zajedničkih, istih ili sličnih, razloga odlaska, migracijski smjerovi i doseljeničke destinacije značajno su se razlikovali (useljeničke politike, vrste posla, migrantske šanse, društvene i klimatske prilike, i dr.). Baš ovi drugi, pull faktori-kako ih zajednički često nazivamo, utjecali su i na masovnost, stupanj organiziranosti, dužinu boravka, opću razinu uspjeha i zadovoljstva. Osim toga, procesi adaptacije i resocijalizacije u bitno različitim socijalnim okruženjima, u našem slučaju u Čileu i Južnoafričkoj Republici, mogu za posljedicu imati i razlike u mišljenjima i stavovima ljudi koji inače pripadaju istom etnicitetu (u nas, hrvatskom). Iz svega proizlazi, da bismo opravdano smjeli očekivati vrlo skromnu podudarnost i suglasnost (kongruenciju) u odgovorima hrvatskih iseljenika iz ove dvije zemlje, jer za njih osim zajedničkih (isti etnicitet i vrlo slično predmigracijsko iskustvo) utječu i novi specifični čimbenici.

Zašto smo se uopće upuštali u utvrđivanje stupnja slaganja u anketnim odgovorima ova dva nezavisna uzorka? Što nas je rukovodilo da pokušamo nešto više saznati o suglasnosti mišljenja jednih i drugih? Bilo je za očekivati široku disperziju odgovora koji se tiču individualnih problema i sadržaja, subjektivnih ocjena i procjena pojedinačnih i društvenih posebnosti i uspjeha. To je sasvim razumljivo i lako objašnjivo. Očekivali smo, međutim, da među jednima i drugima postoje zasade i doživljaj etničkog/nacionalnog identiteta koji će rezultirati visokom kongruentnošću kada je upravo on (etnički/nacionalni identitet) u pitanju.

Imali smo, naime, na umu već povijesno potvrđeni osjećaj domovinske lojalnosti i solidarnosti hrvatskih iseljenika. Znali smo za njihovo ljubomorno čuvanje i njegovanje tradicionalnih prežitaka različitih formi i sadržaja simboličkog etničkog značenja. U to nas je uvjeravala njihova svesrdna materijalna i druga pomoć tijekom Domovinskog rata i poslije njega (i prije, naravno).

2. HRVATSKI ISELJENICI U ČILEU I JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI (OSNOVNI SKUPOVI)

1.1 Čile

Čile danas ima veću površinu od 750 tisuća četvornih kilometara, pa je tako za više od deset puta prostraniji od Hrvatske. Prije tridesetak godina bojio je nešto preko 10 milijuna stanovnika, što znači da mu je i tada prosječna gustoća naseljenosti bila značajno manja od hrvatske.

Geografski smješten uz Tihí ocean, Čile ima izrazito izdužen oblik (od sjeverne granice s Peruom do juga pruža se na duže od 4 200 km, a prosječnom širinom od svega tristotinjak kilometara). Ovakav geografski položaj i oblik uvjetuje goleme klimatske razlike (od one skoro pustinske i polupustinske na sjeveru, preko suptropske sredozemnog tipa u središnjem dijelu zemlje, do vlažne i hladne subpolarnog tipa na jugu). Spominjemo ovo i zbog toga, jer bi se s obzirom na pretežno podrijetlo naših iseljenika (srednjodalmatinsko otočje i priobalje: Brač, Dubrovnik, Boka) trebalo očekivati njihov smještaj pretežno u središnjem dijelu, što ipak nije slučaj.

Hrvati su se u Čileu počeli doseljavati u zadnjim desetljećima devetnaestog stoljeća. Privučeni „zlatnom groznicom“ izgleda najprije na Ognjenu zemlju, a nešto kasnije i u sjeverna područja. U početku je u središnjem dijelu zemlje vrlo malo Hrvata. Ti useljenički pioniri orijentiraju se uglavnom na život u gradovima, iako skoro da nema gradskog zanimanja kojim se ne bavi barem pokoji naš iseljenik.

Život i rad u gradu, poglavito poslije veće koncentracije u Valparaisu i Santiagu, političkim i administrativnim centrima, omogućuje im češće i bogatije kontakte sa sunarodnjacima, kao i drugim sugrađanima. Uz stanovite prednosti koje pruža takav život, na nacionalnom planu može utjecati i negativno. Ubrzanu hrvatsku asimilaciju u čileansko društvo i nagrizanje nacionalnog identiteta zamijenili su nacionalno revnija već u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća. „Život u gradu, zanimanje koje ga upućuje na nužnu suradnju s domaćim svijetom, školovanje djece itd. – sve to utječe na brzu integraciju pa i asimilaciju našeg čovjeka. On se toj asimilaciji često i ne odupire, smatrajući je naravnim procesom od kojega može imati samo koristi“.¹

Govoreći o ovim asimilacijskim nedaćama, krivo bi bilo zaključiti da ove naše iseljenike nije resilo istovremeno i primjereno rodoljublje, izraženo i kroz financijsku pomoć domovini, lobiranje, organiziranje nacionalnih društava i udruga, te druge načine.

Zbog neadekvatnih statistika, jednako u domovini i u zemlji doseljenja, teško je precizno govoriti o broju hrvatskih iseljenika u Čileu (u pojedinim razdobljima, u različitim središtima, u granama djelatnosti). Na osnovi različitih izvora moglo bi biti javiše

¹ Antić, 1991: 92. Autor kao primjer navodi slučaj Mateja Škarinića iz Milne na Braču; došavši iz domovine u trinaestoj godini za samo dvadesetak godina potpuno je zaboravio materinski jezik. To ga nije spriječilo da postane jedan od naših najistaknutijih intelektualaca u to vrijeme i u toj sredini.

5000 Hrvata (najbrojniji u Antofagasta, Tarapaca, Valparaiso, Santiago, Magallanes). Naravno, u nedostatku valjanih dokaza, ima ljudi koji ovaj broj čak i udvostručuju.

Naknadno doseljavanje između dva svjetska rata, te druga generacija, zasigurno je povećala ovaj broj, iako nam je i on nepoznat. S obzirom na lančani karakter migracija vjerojatno u međuvremenu nije bitno promijenjena zavičajna struktura, iako je danas u ukupnom broju zacijelo značajno više onih rođenih u toj zemlji.

U čileanskom društvu mnogi su hrvatski iseljenici ostavili trajni trag. Od naših veterana spomenimo ovdje samo neke: Pascual Baburizza, Julije Gazzari, braća Mitrovići, Ivan Ivanović, Antun Lukšić, Ivan Krstulović, Luka Bonačić – Dorić, Juraj Jordan, braća Martinić. Nova obrazovana generacija ide stopama svojih očeva i djedova, te zauzima istaknuta mjesta u znanosti, umjetnosti, gospodarstvu i društvenom životu uopće.

2.2 Južnoafrička republika

Južnoafrička Republika (Republic of South Africa) smještena je na krajnjem jugu kontinenta (između 22. i 35. stupnja zemljopisne širine). Prostire se na oko 1 220 000 četvornih kilometara (što je više 22 puta veće od površine Republike Hrvatske). Pretežiti dio zemlje nalazi se na visokom afričkom travnjaku (između 1200 i 1800 metara nadmorske visine, što joj uz prostrane priobalne ravnice na istoku i zapadu zemlje, kojima rubove zapljuskuju Indijski i Atlanski ocean u duljini od oko 3000 kilometara, osigurava jednu od najstabilnijih i najugodnijih klima na svijetu (puno sunčanih dana u godini i ugodne temperature, ljeti između 18 i 27, a zimi između 7 i 18 stupnjeva u najvažnijim državnim centrima i njihovoj okolini, gdje uglavnom i obitava pretežiti dio pučanstva.

Osnova gospodarstva jest rudarstvo, i to prije svega po prirodnim bogatstvima, a znatno manje po broju zaposlenih i udjelu te grane nacionalnom dohotku zemlje.

Evropska kolonizacija juga Afrike počinje u drugoj polovici osamnaestog stoljeća utemeljenjem Kaapstada (Cape Town). Ta je luka zamišljena kao opskrbeni i odmorišni centar dviju istočnoindijskih kompanija (nizozemske i britanske), najviše zainteresiranih za takvo pribježište. Ta luka će kasnije postati najljepšim gradom Južnoafričke Republike.

Već od prvih dodira ranije doseljenih Nizozemaca (Bura), te izbjeglih francuskih hugenota i novopridošlih Engleza(najprije kao trgovaca, pa kasnije rudara i industrijalaca, i konačno gospodara) raste napetost i netrpeljivost koji se naposljetku pretvaraju i u višegodišnji rat. Koloniju Kaap su već 1806. definitivno prisvojili Englezi, i tada počinju intenzivnije naseljavati svoje koloniste. S njima dolaze u znatnom broju i Nijemci, Šveđani, Švicarci i pripadnici svekolikih protestantskih sekti (Mursalo 1992: 175–182).

Nakon ukinuća ropstva u britanskom kraljevstvu (1835.) za rad na prostranim plantažama šećera (u Natalu) Englezi novi izvor radne snage nalaze u dovođenju indijskih kolonista (od 1860.)

U namjeri utvrđivanja početaka doseljavanja i približnog broja Hrvata koji danas žive u Južnoafričkoj Republici suočavamo se s istim poteškoćama kao i u drugim useljeničkim zemljama (manjak preciznih statistika, registracija doseljenika prema zemlji iz koje dolazi a ne prema nacionalnosti, različiti kriteriji utvrđivanja nacionalnosti rođenih u iseljeništvu. Najbolji poznavatelj ove problematike bez sumnje je Tvrtko Mursalo, koji na temelju proučavanja arhivskih izvora u Cape Townu i Haagu prva hrvatska doseljenja smješta na početak druge polovice osamnaestoga stoljeća (Francisko Drago, 1757 i Josip Cigančić, 1758).² Ovakvih pojedinačnih useljavanja tijekom osamnaestoga stoljeća bilo je zacijelo više, iako je ograničavajući čimbenik svakako bila neatraktivnost destinacije, kao i useljenička preferencija građana iz protestantskih zemlja.

I drugi istraživači hrvatskog iseljenništva (Holjevac, Antić) ističu dokumentacijske teškoće u ovakvim razmatranjima. Ipak, Derado i Čizmić, 1982 poimenice spominju prve Bračane stigle na ove prostore. Uglavnom može se reći da je useljavanje Hrvata sve do otkrića zlata i dijamanta bilo pojedinačno, neorganizirano i profesionalno raznoliko (poljoprivredni i građevinski polovi, rudarstvo, sitna trgovina, mali obrt). Mursalo navodi da je 1886. u pokrajini Transvaal bilo oko 200 pripadnika hrvatske narodnosti, a u koloniji Cape točno 229 austrougarskih državljana (koji zacijelo svi nisu Hrvati, iako je naših bilo i među popisanim «Talijanima».)³

Osjetan pomak u doseljavanju nastaje pronalaskom zlata i dijamanta u pokrajinama Cape i Transvaal, kako iz drugih zemalja tako i iz Hrvatske. To se lijepo vidi i iz putopisa češkog liječnika dr Emila Holoba, koji je pokraj devetnaestoga stoljeća višekratno boravio u Africi. Prema pisanju Laušića i Antića (2000) izvatke iz njegove knjige u kojoj opisuje svoje posljednje putovanje (1883.–1887.) djelomično je preuzimala *Naša sloga*, list koji je na hrvatskom izlazio u Trstu. Tako tamo na jednom mjestu piše: «U Kimberliju imade mnogo naših Istrana-Hrvata koji su tamo došli da poštenim svojim trudom i radom u tih dijamantnih rudokopih zasluže koju svoticu novca, što je mnogima u istinu kako čujemo i za rukom pošlo».⁴

Dvojbenost točnosti podataka o tamošnjoj hrvatskoj dijaspori jednako je vidljiva iz ovih Holobovih «mnogo» (?), kao i iz navoda iz članka zagrebačke pravaške Hrvatske domovine⁵ po kojem su molbu afričkih Hrvata upućenu bečkoj Vladi («da se Pretoriju pošalje konzula ili da se konzulat povjeri kojem tamošnjem Hrvat») tijekom samo četrdeset i osam sati potpisalo više od četiri stotine Hrvata. Dvojbenost je utoliko veća, jer uvaženi statističar Josip Lakatoš tvrdi da je tada Hrvata u Južnoj Africi moglo biti najviše 200–250. Antić (1991) dopušta mogućnost da ova nepodudarnost dolazi i zbog hrvatskog doseljavanja iz drugih zemalja, unatoč činjenici što za ovo «ne nalazimo uporište ni u dokumentima ni u literaturi»⁶. Tamošnji hrvatski iseljenik Stjepan Blagus

² Tvrtko A. MURSALO, *Hrvati u Južnoj Africi*, Župne vijesti 10, Johannesburg 1984., 9.

³ Tvrtko A. MURSALO, *In Search of a Better Life. A Story of Croatian Settlers in Southern Africa*, Johannesburg 1981., 89.

⁴ Emil HOBOL, *Od Capstadta u zemlju Mašukulumba*, ulomak *Naša sloga*, Trst, 17.4.1890.

⁵ *Hrvatska domovina*, Zagreb, 10.10.1899

⁶ Ljubomir ANTIĆ, «Hrvati u Africi», *Večernji list*, Zagreb, 30.12.1990.

procjenjuje (1929): «Naša jugoslavenska kolonija u čitavoj Južnoj Africi uključujući i Rhodesie broji oko 2000 duša, od kojih su 95 posto Hrvati»⁷. Par godina poslije drugi izvor će taj broj povećati za skoro tisuću⁸, a treći da daljnju tisuću⁹.

«Teško je bez vjerodostojnih izvora opovrgnuti i procjene od 3500–4000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka neposredno uoči Dugoga svjetskoga rata, jednako kao i današnju brojku od šest ili sedam tisuća» (Laušić, Anić 2000: 55). Ako i ne znamo točan broj, prema evidencijama župnih ureda i onih u Veleposlanstvu Hrvata je najviše u Johannesburgu i Pretoriji, znatno manje u Cape Townu i Durbanu, iako ih ima i u drugim mjestima (Vanderbilparku, Pinetownu, Stellenboschu, Pietermaritzburgu, Westvilleu, Roodeportu, Brakvanu i još nekim manjim mjestima).

Unatoč relativno velikoj raštrkanosti iseljenika hrvatskog podrijetla u ovoj golemoj zemlji, što je bez sumnje smanjivalo mogućnosti boljeg nacionalnog organiziranja zajedničkog života, sličan ili identičan društveni i materijalni položaj upućivao ih je jedne na druge. Da dijele zajedničku sudbinu dobro se vidjelo u njihovoj plebiscitarnoj podršci Burima u Englesko-burskim ratovanjima, držeći sličnima njihovo položaj s hrvatskim u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Radi te iste države iz koje su otišli, svejedno su tijekom Prvoga svjetskog rata smatrani sumnjivim neprijateljima. S austro-ugarskom putovnicom bili su na neprijateljskoj strani Južnoafričke Unije, netom formirane 1910. pod britanskim protektoratom. Trpjeli su i uhićenja, izgone i maltretiranja svake vrste. Ubojstvo i ranjavanje hrvatskih zastupnika u beogradskoj Skupštini (1928.) i s tim u vezi iskazivanje hrvatskih nacionalnih osjećaja ni u staroj ni u novoj domovini ne donosi im koristi. Tijekom Drugoga svjetskog rata zbog NDH-a i izbjegličke jugoslavenske vlade u Londonu, opet su sumnjivi; opet su na krivoj strani. Slično kao i u drugim iseljeničkim sredinama, službena jugoslavenska politika i ovdje je sustavno, javno i tajno, radila na razbijanju hrvatskog nacionalnog okupljanja sumnjičenjem ogovaranjem, prijetnjama i različitim drugim oblicima zatamljivanja nacionalne svijesti i hrvatskog nacionalnog identiteta. Nakon Drugoga svjetskog rata, prvenstveno zbog dolaska novih, mahom mlađih doseljenika, koji su iz domovine donijeli svježije uspomene na gašenje nacionalnih osjećaja i suzbijanje nacionalnog organiziranja i udruživanja, a poglavito nakon hrvatskog osamostaljenja i Domovinskog rata, sustavno se radi na aktiviranju i afirmiranju nacionalnih društava i organizacija (Hrvatsko društvo u Južnoj Africi, Nogometni klub Croatia, Hrvatska zajednica Južna Afrika- HZJA/CASA, Hrvatska gospodarska komora CCC i drugi).

Na tragu ovih nastojanja, ili točnije sukladno njima, djeluje i Hrvatska vjerska zajednica- Župa sv. Jeronima u Johannesburgu, sa svojim glasilom Župne vijesti. Godine 1991. na poziv Pastoralnog vijeća u prostorijama Hrvatske vjerske zajednice u Houghtonu osnovan je i hrvatski Caritas sa svojim predstavništvom u Pretoriji, Durbanu i Cape Townu.

⁷ Stjepan BLAGUS, *Obzor*, Zagreb, 20.8.1919

⁸ *Novi iseljenik*, Zagreb, br. 5, 1936.

⁹ *Jutarnji list*, Zagreb, 5.8.1938.

Južnoafrička Republika bila je 54. država po redu koja je 2. travnja 1992. priznala nezavisnost i suverenitete Republike Hrvatske. Hrvatsko veleposlanstvo u Pretoriji uspostavljeno je 1995. (prvi veleposlanik T.A. Mursalo), a nekoliko mjeseci poslije gđa Mxakato-Diseko imenovana je južnoafričkom veleposlanicom u Hrvatskoj sa sjedištem u Beču. Uspostavljenim diplomatskim odnosima između dviju zemalja unaprijeđen je i društveni položaj naših iseljenika.

Među hrvatskim iseljenicima u Južnoafričkoj Republici bilo je, a ima i sada, veoma istaknutih, uglednih i uspješnih pojedinaca i obitelji. Takvi su među vlasnicima poduzeća i trgovina Marušić, Živković, Mursalo, Lisica, Maslov, Lovrić, Markovina, Blagović, Blažević, Murković, Mandušić, Višić, Perković, Jasprica i drugi, te ugledne imućne obitelji- Alfirević, Sinović, Jojić, Vrdoljak, Babaja, Baleta, Juričić. Tu svakako spadaju i odvjetnici i pravnici- Šutej, Sužević, liječnici- Fanjek, Dobronić, Zembić, inženjeri- Volf, Bašić, Kuljiš, Maček i drugi. Svi ovi, i još mnogi nespomenuti ugledni iseljenici hrvatskog podrijetla, sigurno će imati vjerne sljedbenike u mladoj generaciji koja se tek školuje (prije desetak godina se samo na Witwatersrandskom sveučilištu u Johannesburgu na različitim fakultetima uspješno školovalo više od šezdeset studenata potomaka naših iseljenika. Od te se mladosti s pravom mnogo očekuje.

3. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je bio prikupiti empirijske podatke o očuvanosti nacionalnog identiteta hrvatskih iseljenika poslije višegodišnjeg boravka u stranoj sredini, njihovoj informiranosti o zbivanjima u staroj domovini, zadovoljstvu postignućima u iseljeništvu, te eventualnim namjerama povratka u domovinu, odnosno investiranja u njoj.

Umjesto testiranja nekog teorijsko-hipotetičkog okvira, koji se inače redovito podrazumijeva u sličnim istraživanjima, mi smo naprosto željeli utvrditi neke polazne činjenice na temelju kojih bismo tek naknadno mogli uspostaviti taj okvir. Takav postupak opravdavamo time što ovakvih ili sličnih istraživanja u ovim sredinama i na ovim uzorcima ispitanika do sada nije bilo. Naime, osim šturih podataka o ovim našim iseljenicima objektivnih smo podataka imali vrlo malo, pa se predmet istraživanja sastojao u utvrđivanju opće slike stanja, a posebno su nas interesirale moguće sličnosti i razlike u dvije zemlje na dva različita kontinenta.

Anketnim smo istraživanjem htjeli utvrditi koliko se oni i poslije višegodišnjeg izbivanja s ovih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta, koliko im je očuvan etnički/nacionalni identitet.

Problem istraživanja mogao bi se odrediti ovako:

1. Utvrditi osnovne veličine i smjerove odgovora na anketna pitanja iz ciljeva istraživanja, i
2. Utvrditi sukladnost, odnosno nesukladnost odgovora na ista pitanja u dva različita socijalna konteksta (Čile i Južnoafrička Republika)

4. UZORAK I POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Za ispitivanje kongruentnosti anketnih odgovora hrvatskih iseljenika u Čileu i Južnoafričkoj Republici koristili smo rezultate istraživanja provedenih istom metodom anketnog upitnika, po istom metodološkom ključu ali u različitom vremenskom razdoblju i različitim pristupom¹⁰. U uvodu anketnog upitnika istaknut je cilj i svrha istraživanja. Anketni upitnik ispitanicima u Čileu odašiljan je u pismenom obliku (poštanskim putem i putem interneta) i samo na španjolskom jeziku, budući smo prethodno bili upoznati s činjenicom da većina iseljenika i njihovih potomaka ne zna hrvatski jezik. U Južnoafričkoj Republici je provedeno terensko istraživanje i anketni upitnik dijeljen je ispitanicima na hrvatskom jeziku.

Anketni upitnik sastavljen je od kombinacije pitanja otvorenog, zatvorenog tipa, te pitanja sa višestrukim odgovorima. Strukturalno je podijeljen na tri cjeline.

Prvi dio odnosi se na sociodemografska obilježja ispitanika: dob, spol, obrazovanje, državljanstvo, bračno stanje, vjeroispovijest, zanimanje. Drugi dio odnosi se na obilježja izraženosti etničkog identiteta: samoidentifikaciju, poznavanje i komuniciranje na hrvatskom/materinjem jeziku, članstvo i osobno sudjelovanje u iseljeničkim društvima. Treći dio upitnika odnosi se na položaj ispitanika u Čileu/Južnoafričkoj Republici, na njihove želje za povratak u domovinu, njihov stav o Hrvatskoj, i zadovoljstvo postignutom suradnjom Hrvatske i iseljeničtva. Posljednje pitanje u upitnika ostavljeno je na raspolaganju samim ispitanicima ukoliko su bili voljni dati svoj komentar u obliku prijedloga, preporuka, sugestija i sl.

Podaci dobiveni ovim istraživanjima uzimaju se kao preliminarni, budući uzorci ispitanika nisu reprezentativni pa se stoga podaci ne uzimaju konačno niti se pojedine tvrdnje generaliziraju na razinu općeg, ukupnog mišljenja iseljeničke populacije. Unatoč nereprezentativnosti uzorka, nejednakom broju ispitanika, različitim vremenskim dimenzijama u kojima su se istraživanja provodila ovakva analiza ima višestruku korist.

Empirijska istraživanja o hrvatskom iseljeničkom korpusu poglavito u prekoceanskim zemljama su rijetka i neuobičajena, pa je stoga ova analiza dvaju empirijskih istraživanja neminovna kako bi se došlo barem do početnih spoznaja o postojanju/nepostojanju hrvatskog etničkog/nacionalnog identiteta u ovim udaljenim zemljama na različitim kontinentima. Također predstavlja skromnu ali solidnu osnovu za buduća terenska istraživanja, metodološki dotjeranija, te pruža koncept za formulaciju stavova o problemu iseljeničke populacije prekoceanskih zemalja.

U empirijskom dijelu istraživanja željeli smo dobiti odgovore na nekoliko pitanja:

1. Možemo li govoriti o postojanju/nepostojanju etničkog identiteta?
2. Na koji način se izražava etnički/nacionalni identitet?
3. Koji čimbenici utječu na gubljenje ili održavanje etničkog identiteta?

¹⁰ Empirijsko istraživanje o Hrvatima u JAR provedeno je 1995. godine. Rezultati istraživanja objavljeni u knjizi A.Laušić, J.Anić, *Južna Afrika i Hrvati*, 2000, dok je istraživanje o Hrvatima u Čileu provedeni 2003. godine u sklopu magistarske disertacije, M.Perić, *Obrasci transformacije identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu*.

4.1 Osnovne karakteristike uzorka

Kao osnovni parametri sociodemografskog aspekta strukture uzorka uzeti su: mjesto rođenja, spol, dob, bračno stanje, stupanj obrazovanja, državljanstvo ispitanika.

Tablica 1. Država rođenja ispitanika

DRŽAVA ROĐENJA	JUŽNOAFRIČKA REP.	ČILE
ČILE/JAR	14.1	82.5
HRVATSKA	85.9	17.5
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 2. Spol ispitanika

SPOL	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
MUŠKARCI %	63.4	56.2
ŽENE %	36.6	43.8
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 3. Dob ispitanika

DOB	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
Do 35	36,0	21,0
36–60	42,2	41,5
Više od 60	21,8	37,5
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 4. Bračno stanje ispitanika

BRAČNO STANJE	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
Neoženjen/neudata	21,8	25,0
Oženjen/udata	68,6	68,7
Razveden/a	4,9	1,3
Udovac/a	4,7	5,0
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 4. Stupanj obrazovanja ispitanika

STUPANJ OBRAZOVANJA	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
OSNOVNA ŠKOLA	17,7	6,2
SREDNJA ŠKOLA	47,2	16,3
VIŠA ŠKOLA	17,5	21,3
FAKULTET	17,6	56,2
UKUPNO	100,0	100.0

Tablica 5. Državljanstvo ispitanika

DRŽAVLJANSTVO	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
JUŽNOAFRIČKO/ČILEANSKO	11.8	71.2
HRVATSKO	60.7	10.0
DVOJNO	24.8	18.8
DRUGO	2.7	0.0
UKUPNO	100.0	100.0

U strukturi uzoraka dviju ispitivanih skupina uočavamo razlike i sličnosti. Dvije ispitivane skupine razlikuju se po mjestu/državi rođenja, obrazovanju i državljanstvu, a slične su po dobi, spolu i bračnom stanju. Mali broj ispitanika iz Čilea je rođeno u Hrvatskoj, dok je u Jar-u najviše ispitanika rođeno u Hrvatskoj, a samo manji broj u Jar-u. U uzorku ispitanika iz Jar-a najveći broj njih ima srednjoškolsko obrazovanje dok u Čileu najveći broj ima fakultetsko obrazovanje. U Jar-u najveći broj ispitanika ima hrvatsko državljanstvo, a u Čileu čileansko državljanstvo. Dva uzorka ispitivanih skupina su slična po spolu, dobi i bračnom statusu, pa je u obje ispitivane skupine veća zastupljenost muškaraca, najviše ih je u dobnoj razredi između 35–60 godina i najveći broj ispitanika u obje ispitivane skupine su oženjeni.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1 Očuvanost etničkog/nacionalnog identiteta

Očuvanost etničkog identiteta iseljenika proučavali smo uzimajući u obzir nekoliko etničkih markera: poznavanje materinjeg jezika, osobni osjećaj iseljenika o vlastitom identitetu, institucionalni i neinstitucionalni oblik etničkog zajedništva, kulturna obilježja etničke grupe.

Jezik je jedan od bitnih markera etničkog identiteta. Ryan (1979) govori da je jezik glavni simbol identiteta grupe. Rosenberg (1992) pak tvrdi da se etnički identitet i jezik ne moraju poklapati te da se sve manje poklapaju.

Između dviju istraživanih skupina uočavamo razliku na relaciji etnički identitet-materinji jezik. U Čileu 41.3 % ispitanika ne poznaje materinji jezik, a 56.2 % ispitanika ne komunicira na hrvatskom, dok u Južnoafričkoj Republici svi govore materinji jezik od toga 78.9 % ispitanika se izjasnilo da ima odlično znanje hrvatskog jezika u govoru i pismu.

Razlog ovoj kontradikciji na relaciji materinji jezik-etnički identitet između dviju ispitivanih skupina nalazimo u različitom iseljeničkom generacijskom kodu, pa je u ispitivanoj skupini Južnoafričkih Hrvata preko 85% ispitanika rođeno u Hrvatskoj, dok je u Čileu situacija dijametralna, pa je svega 10 % rođeno u Hrvatskoj, a 82.5% u Čileu.

Također u Južnoafričkoj Republici 60% ispitanika u kući svakodnevno govori hrvatski, a u Čileu 6.3% ispitanika. Djeca iseljenika u Čileu, sada već četvrta i peta generacija ne govore i ne znaju materinji jezik, dok 45 % djece ispitanika Južnoafričke Republike komunicira na hrvatskom jeziku u kući, sa roditeljima. Gubljenje materinjeg jezika u Čileu objašnjavamo činjenicom velikog broja miješanih brakova i visokom ženidbenom asimilacijom-amalgamacija. Uzroke dalje pratimo u procesima socijalizacije primarne i sekundarne, kroz obitelj i sistem školovanja. Visok je stupanj sklapanja brakova Hrvata sa Čileankama, potom Argentinkama, Bolivijankama i Indijankama¹¹ Unutar miješanih brakova u kojima je otac, glava kuće uglavnom skrbio materijalno za obitelj, te time bio spriječen provoditi vrijeme sa djecom, majka je bila odgajateljica. Unutar takvih obitelji rijetko se govorio hrvatski. Kroz sistem školovanja i čileanski obrazovni sustav prenosile su se zajedničke norme i vrijednosti djeci svih useljeničkih skupina. Ako se pozovemo na Durheima (1981) koji je smatrao da je glavna funkcija obrazovanja prenošenje normi i vrijednosti društva možemo lako uočiti kako upravo u školi dijete ulazi u interakciju sa ostalim pojedincima pripadnicima drugih useljeničkih skupina, na osnovu pravila, a to ih iskustvo nadalje priprema za interakciju s pripadnicima društva kao cjeline. Putem čileanskog obrazovanja postignuta je integracija djece hrvatskih iseljenika u čileansko društvo. U Jar-u je situacija znatno drugačija budući je većina iseljenika došla poslije Drugoga svjetskoga rata, uglavnom su homogene hrvatske obitelji sa nižim stupnjem sklapanja brakova sa članovima/icama drugih etničkih skupina i među njima je bilo snažno djelovanje hrvatske katoličke župe.

Osobni identitet pojedinca koji se izražava kroz autoidentifikaciju i identifikaciju važniji je etnički marker. Kako pojedinac sebe vidi ili definira, s kojom etničkom kategorijom se identificira. Na pitanje o osjećaju hrvatskog podrijetla 58.8 % ispitanika iz Čilea odgovorilo je da su se uvijek osjećali Hrvatima, dok je 22.5 % ispitanika odgovorilo da im je puno važniji osjećaj za novu domovinu. U Južnoafričkoj Republici 90 % ispitanika je izjavilo da su se uvijek osjećali Hrvatima, a samo 1.5 % se smatra Južnoafrikancima.

Institucionalni oblik etničkog zajedništva očituje se kroz članstvo u etničkim društvima i organizacijama kroz koje se promoviraju zajednički etničkih interesa zajednice. Preko 50% ispitanika Južnoafričke Republike i preko 60% ispitanika iz Čilea članovi su različitih hrvatskih etničkih društava. U JAR su iseljenici članovi Hrvatske zajednice Južne Afrike HZJA (CASA). Unutar nje djeluje grupa za socijalni rad, grupa

¹¹ U razdoblju od 1878-1992 od ukupno 600 sklopljenih brakova na sjeveru Čilea/Antofagasta 270 brakova bilo je sklopljeno između Hrvata/ica sa vlastitom nacionalnom skupinom, 301 brak sa Čilancima/ama i 29 brakova sa ostalim iseljeničkim skupinama. (prema podacima VJERA Zlatar Montan, *Imigracion Croata en Antofagasta*, 2002). Na području Punta Arenasa od godine 1890-1896 od ukupno 334 sklopljena braka 55 brakova je sklopljeno između Hrvata i Čileanki. Potom sljede brakovi Hrvata sa Španjolkama, Argentinkama i sl (JORGE Mihovilovic Kovacic, GERONIMO Drpic Sanhuzea, »Matrimonios efectuados por Yugoslavos, Austriacos inscritos en el registro civil de Punta Arenas desde sus incios en 1885 hasta 1910, *Useljavanje u Magallanes*, Punta Arenas, 1986, 26-29)

za informiranje, grupa za kulturnu aktivnost, grupa za športsku aktivnost, te zajedničke službe¹². U Čileu su iseljenici članovi Hrvatskog doma, Tamburaškog društva, Čileansko-hrvatskog instituta, Društva hrvatskih žena i sl.¹³

Kulturna obilježja – izražavanje identiteta kroz običaje i vrijednosti etničke zajednice bitan su marker etničkog identiteta. Dok se u Južnoafričkoj Republici na samom vrhu ljestvice etničkih vrijednosti nalazi poštivanje etničkih vjerskih običaja i navika (svetkovanje blagdana, odlazak u crkvu, slavljenje imendana) u Čileu se pripremaju nacionalna jela, a unutar obitelji čuvaju se knjige, novine i pisma rodbine iz domovine. U Čileu na dnu ljestvice etničkih vrijednosti ispitanici stavljaju poštivanje hrvatskih nacionalnih običaja, dok u Južnoafričkoj Republici posjedovanje i čuvanje hrvatskih knjiga i časopisa.

I ovdje uočavamo kontradikciju između dviju skupina na relaciji etnički identitet-kulturna obilježja. Ovo objašnjavamo činjenicom da je među iseljenicima u JAR bilo snažno djelovanje hrvatske katoličke župe. Naime 1969 godine utemeljena je Hrvatska vjerska zajednica Župa sv. Jeronima u Johannesburgu koja je permanentno radila na vjerskom i kulturnom radu među iseljenicima. Okupljala je iseljenike, održavala sv. mise na hrvatskom jeziku i izdavala svoj bilten «Župne Vijesti»¹⁴. U Čileu nije bilo hrvatskih katoličkih župa, te varijable etničnost i religijska pripadnost nisu u korelaciji. Etničnost se izražava kroz pripremanje dalmatinskih jela te čuvanje pisama rodbine iz domovine i hrvatskih knjiga.

5.2 Komunikacija i veze sa domovinom

Za očuvanje i održanje kontinuiteta etničkog identiteta bitne su veze i kontakti ispitanika sa domovinom putem raznih medija ili rodbinskih veza koje su često spona između iseljenika u imigrantskoj zemlji i domovine. U Čileu 42.5 % ispitanika kontaktira sa rodbinom u domovini putem telefona, pisama ili e-mail-a, dok u Južnoafričkoj Republici 71 % ispitanika ima rodbinu u domovini te sa njima redovito komunicira ili se dopisuje. Po procjenama ispitanika stupanj obaviještenosti o stanju i događajima u domovini je uglavnom zadovoljavajući. U Južnoafričkoj Republici je 32.4% ispitanika odlično informiran, a 62.7 % su uglavnom dobro informirani, dok ispitanici u Čileu njih 56.3% tvrde da su uglavnom upoznati s glavnim događajima u domovini. Informacije o domovini 70% ispitanika u Čileu dobiva putem sredstava javnog informiranja

¹² Djelovanje HZJA sa raznim radnim grupama uglavnom je rad na dobrovoljnoj osnovi. To je organizacija hrvatskih iseljenika koja djeluje na prostoru cijele JAR, financirana je priložima svojih članova i drugim dobrovoljnim priložima. Vidi opširnije u Laušić, Anić: 2000)

¹³ U Čileu i danas djeluje veliki broj hrvatskih iseljeničkih društava. To su uglavnom vatrogasna, kulturna i sportska društva, a zapaženo je i udruživanje intelektualaca hrvatskog podrijetla (Društvo profesionalaca hrvatskog podrijetla, Čileansko-hrvatski institut za kulturu). Vidi opširnije Perić: 2003)

¹⁴ Opširnije ANTE Laušić, JOSIP Anić, 2000: 66-74.

u Čileu, dok u Južnoafričkoj Republici njih 5.6% dobiva informacije preko sredstava javnog informiranja u Južnoafričkoj Republici, te najviše informacija dobivaju putem domovinskog tiska. U Čileu je 20% ispitanika preplaćeno na domovinski tisak: Matica i Slobodna Dalmacija. Zbog nerazumijevanja hrvatskog jezika većina čita iseljeničke novine koje se izdaju na španjolskom jeziku: Male novine-Punta Arenas, Studia Croatica- Buenos Aires. U JAR je 19.7 % iseljenika preplaćeno na domovinski tisak. Većina samo prigodno kupuje i čita domovinski tisak, ali svaki peti (19,4%) svoju informiranost duguje izvornim obavijestima iz domovine.

Individualne preferencije ispitanika vidljive su iz njihovog navođenja najznačajnijih osoba iz javnog ili političkog života Hrvatske ili Hrvata u Čileu/Južnoafričkoj Republici. Ispitanici iz Južnoafričke Republike percipiraju kao ključne osobe u Republici Hrvatskoj, bivšeg predsjednika Hrvatske Franju Tuđmana (tada aktualnog predsjednika) i kardinala dr. Franju Kuharića. Spominju i Šarinića, Stipu Mesića, Matu Bobana, Paragu, Budišu, Bobetka. U JAR-u najviše cijene fra Veselka Grubišića, fra Marijana Zlovčera, Antu Odaka i Jozu Maslova

Ispitanici iz Čilea na prvo mjesto stavljaju Stipu Mesića, a na drugom Mirku Jozića nogometnog trenera, ali i Franju Tuđmana kao i premijera Ivicu Račana. Spominju i Ivu Sanadera, Matešića, Matu Arlovića, Gorana Granića, Dražena Budišu. Također spominju i Borisa Marunu i djelatnicu Matice iz Splita Branku Bezić Filipović. Od crkvenih autoriteta na prvom mjestu je Franjo Kuharić, potom Josip Bozanić i Vladimir Stanković. Veći broj mladih navodi imena iz sportskog života: Janica Kostelić, Goran Ivanišević, Zvonimir Boban, Robert Prosinečki, Davor Šuker, Miroslav Blažević. U Čileu najviše cijene od crkvenih ličnosti biskupa Alejandra Goića i Vladimira Borića Crnošija, iz političkog života Carlosa Mladinića, ministra poljoprivrede, Radomira Tomića, bivšeg ministra vanjskih poslova, Scarpu Mladinića Tomasa, domokršćanskog političara. Naveli su i imena sveučilišnih profesora: Čedomil Goić, Ernesto Livačić, Erick Goales, Sergio Laušić, Scarpa Antonio, Andres Rajević, Jorge Razmilić. Tu su i imena iz predsjedništva hrvatskih iseljeničkih udruga iz Čilea: Jorge Goić, predsjednik Sokola u Punta Arenasu, Patricia Buos, predsjednica Cluba Croata, Marcos Yokasević, predsjednik Cluba Croata Porvenir, Margarita Mihovilović Perić, urednica Malih novina, Rita Mladinić Beroš, predsjednica udruge Hrvatska žena. Potom istaknuti čileanski liječnici hrvatskog podrijetla: Antonio Rendić, Smiljan Kukulj, Jose Vukasović, Jorge Mihovilović Kovacic. Gospodarstvenici: Ivan Simunović, Estaban tomić, Tomislav Borić, Ivo Koralaet. Umjetnici: Domingo Mihovilović, kazališni redatelj i književnik, Boris Tocies, pisac, Milan Ivelić, direktor muzeja umjetnosti u Santiagu, Francisko Eterović, pisac i dr. Iseljenici iz Čila upoznati su sa nizom osoba iz političkog, crkvenog i sportskog života Hrvatske. U politici jednake simpatije zauzimaju predstavnici ljevice i desnice. Mladi se poistovjećuju sa svjetski poznatim hrvatskim sportašima. Dobro su upoznati i informirani o svim poznatim i ključnim Čileancima hrvatskog podrijetla, čija imena i funkcije s ponosom ističu. Iz njihovih odgovora možemo zaključiti da su potomci hrvatskih iseljenika na značajnim društvenim pozicijama, te da su dobro integrirani unutar čileanskog društva. Više od trećine ispitanika (37,3 %) iz

JAR nije navelo nijedno ime. Ostalima su kako je naprijed vidljivo značajni autoriteti povijesne veličine. Kao ključne osobe u JAR navode većinom osobe vezane uz hrvatski katolički centar.

5.3 Zadovoljstvo iseljenika životom u novoj domovini i želja za povratkom

Životom i postignutim položajem u Čileu je sasvim zadovoljno 53.8% ispitanika, dok samo 3.8% nije zadovoljno. Ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na kontrolirane nezavisne varijable. U prosjeku stupanj zadovoljstva je podjednak. Slična situacija je i u Južnoafričkoj Republici pa je više od 40% ispitanika sasvim zadovoljno, dok 8,5 nije zadovoljno. Ovdje se pokazala statistički značajna razlika samo u funkciji dužine boravka. Naime ispitanici s dužim boravkom u Južnoafričkoj Republici su zadovoljniji u statistički značajnoj mjeri.

Hrvatsku kao mjesto življenja izabralo bi 30% ispitanika iz Čilea iz raznih motiva: dobra klima, lijepa priroda, zbog korijena, jer je to njihova domovina, jer u Hrvatskoj imaju rodbinu, jer su rođeni u Hrvatskoj, nostalgija i sl. Ipak samo 5% ispitanika ozbiljno se priprema za povratak u Hrvatsku. U Južnoafričkoj Republici 54.9 % ispitanika bi izabrali za mjesto življenja Hrvatsku, ponajviše zbog osjećaja pripadnosti i nostalgije, a 43.7 % ih ozbiljno razmišlja o povratku.

5.4 Mišljenje iseljenika o Hrvatskoj i djelotvornosti njihovih međusobnih veza

Najveći broj ispitanika 62,5 % u Čileu složilo se sa tvrdnjom da bi domovina prema iseljenicima trebala više skrbiti i imati tješnje veze, ali nisu sigurni je li moguće uspostaviti takvu suradnju. Izjasnili su se da bi iseljenici trebali biti most suradnje između nove i stare domovine. Ispitanicima su važni kontakti s Hrvatskom. Smatraju da bi se trebao uspostaviti bolji i kvalitetniji odnos među njima, bez političkih polemika iz prošlost. U Južnoafričkoj Republici najveći broj ispitanika 55,6 % smatra se nekompetentnima za davanje ocjene o tom pitanju. Zadovoljno je samo 8.55 % ispitanika. Svjesni poslijeratnog položaja u Hrvatskoj veći broj ispitanika smatra da ratom ugrožena zemlja ima prioritetnijih zadaća od brige za iseljenicima. Statistički značajne razlike s obzirom na kontrolne varijable nema u nijednoj skupini ispitanika

5.5 Prijedlozi i sugestije ispitanika

Na kraju anketnog upitnika ispitanicima je ostavljen slobodan prostor da napišu svoje komentare, sugestije prijedloge. Izdvajamo nekoliko mišljenja ispitanika iz Čilea i JAR-a.

5.5.1 JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA

5.5.1.1 Sukob stare i nove emigracije

Poručujem svim ljudima u Hrvatskoj koji se žele otisnuti u bijeli svijet za boljim životom, da se ne zavaravaju da je ovdje u jar-u emigracija povezana i od pomoći. Mladi emigrant je potpuno prepušten samom sebi i neće mu biti pružena pomoć stare emigracije. Zar nismo Hrvati u «Bijelom svijetu»? Ovdje u JAR-u nemamo svoga predstavnika iz Hrvatske(ne Bosne jer je ona država za sebe), a jako je potreban. (Ispitanik, 1945 godište, Johannesburg)

Mislila sam da je emigracija jedna čvrsta i složna zajednica, ali sam bila u velikoj zabludi, jer ovdje u JAR-u kao da nismo svi Hrvati. Nema razumijevanja ni pomoći od stare emigracije i za njih smo svi mi novi emigranti «komunjare». Želja mi je da ovdje dođe čovjek iz Hrvatske kao naš predstavnik, jer ovaj kojega sada imamo i koji je imenovan kao naš predstavnik je iz Bosne i Hercegovine rodom i ne mogu ga smatrati svojim predstavnikom samim tim što je Herceg Bosna sada priznata država za sebe. (Ispitanica, 1957 godište, Johannesburg)

5.5.1.2 Nostalgija za domovinom

Rodoljub sam svoje domovine ali poštujem i zemlju u kojoj sam već 30 godina ali sam još uvijek Hrvat i čeznem za starim krajem jer tamo sam rođen pa bi tamo i umro. To bi mi bila želja, ali šta dragi Bog da. (Ispitanik, 1939 godište, Germinston)

Veći dio života sam provela u tuđini a moje srce je i dalje u domovini Hrvatskoj i živim s njom. (Ispitanica, 1909. godište, Johannesburg)

5.5.1.3 Želje i potrebe iseljenika

Što prije omogućiti suradnju iseljenika i domovine preko hrvatskog diplomatskog predstavnika u Južnoafričkoj Republici koja ga još uvijek nema. Tim bi se uspostavila suradnja (gospodarska, kulturna) između dviju zemalja (Ispitanik, 1929. godište, Durban)

Što prije naše poslanstvo da štiti nas Hrvate u svakom pogledu: političkom, društvenom i gospodarskom, osobito za buduće mlađe generacije. (Ispitanik, 1945 godište, Durban)

Željela bi da se što prije ustoliči naša Hrvatska Ambasada u Africi, koja bi bila jaka spona između nas, iseljenika i naše domovine (Ispitanica, 1937 godište, Johannesburg).

Druga generacija ne razumije u potpunosti cijelu situaciju u Hrvatskoj utoliko više jer sama udaja za stranca i djeca više ne govore hrvatski jezik, nemaju ga mogućnosti naučiti. (Ispitanica, 1952. godište, Johannesburg)

5.5.1.4 Povratak i mogućnost zapošljavanja

Uspostavljanje neovisne i slobodne Republike Hrvatske na svojim su leđima iznijeli su Hrvati u domovini. Dijaspora je pomagala financijski, moralno, diplomatski, lobistički. Sada je potrebno da se dio dijaspore uistinu vrati u domovinu, jer će to ubrzati u velikoj mjeri obnovu zemlje i razvoj gospodarstva, No ovo se mora shvatiti istinski iskreno, i provoditi sustavno, a ne samo za političke parole, a zapravo raditi protiv, kako bi se održale zauzet pozicije moći u domovini i eliminiralo konkurenciju kvalitetnih ljudi. Nemojmo završiti na mediokritetima iz doba Jugoslavije i komunizma, jer znamo kamo to vodi. Naša dijaspora ima kapital, ali ne zaboravimo da su njezino znanje, iskustvo, radne navike, poslovne veze itd. Još veći kapital, koji se uglavnom podcjenjuje i ignorira. Ljude iz dijaspore treba stimulirati na povratak, da budu stvarno fizički prisutni u domovini. Držim da na tome nije mnogo učinjeno jer u domovini svatko čuva svoju stolicu kao za onih vremena. (Ispitanik, 1968 godište, Johannesburg).

Većina nas iseljenih Hrvata naučeni smo na dinamičan i efikasan tempo života i rada. Jedan od glavnih uvjeta našeg povratka u domovinu s ekonomskog gledišta je stabilnost, kao na primjer da se zakoni ne mijenjaju preko noći, da se uvjeti poslovanja unaprijed znaju, da su porezne stope otprilike kao na zapadu tj. da država ne oguli čovjeka do kosti, kao što je bilo u staroj Jugoslaviji, i da radnik koji ne zna raditi, ili je lijencina, izgubi posao. U novoj Hrvatskoj za parazite i monopoliste, po mojem mišljenju, nema mjesta» (Ispitanik, 1963 godište, Johannesburg).

Komentare ispitanika podijelili smo tematski na četiri dijela. Uočavaju se problemi: sukob stare i nove emigracije, nepostojanje diplomatskog predstavnika, nemogućnost učenja hrvatskog jezika, slaba obaviještenost i neznanje poglavito druge generacije o zbivanjima i događajima u domovini. Kod ispitanika je primjetan snažan rodoljubni osjećaj prema domovini. Naglašena je potreba ispitanika za povratkom u domovinu, te njen oporavak i ekonomsko osnaživanje kroz iseljenički kapital. Smatraju da njihov rad i iskustva stečena u JAR-u mogu biti dragocjeni za Hrvatsku.

5.5.2 ČILE

5.5.2.1 Ponosni na hrvatske korijene

Mene i moju obitelj oduševljava Hrvatska. Imali smo sreću da je upoznamo i da se divimo njezinim prirodnim i arhitektonskim ljepotama. I moja majka je putovala da upozna zemlju svojeg oca, a išao je i moj brat. U našoj kući se nalazi hrvatska zastava na istaknutu mjestu. U Punta Arenasu se svi

potomci Hrvata identificiraju kao Hrvati, drži hrvatsku zastavu u automobilima, privjescima za ključeve, itd. Skoro 60 % stanovništva u Punta Arenasu hrvatskog je podrijetla ili je u nekoj rodbinskoj vezi s nekom osobom hrvatskog podrijetla u drugom ili trećem naraštaju. Mnogi potomci više ni nemaju hrvatska prezimena, ali nose osjećaj. Takav je slučaj moje kćeri koja ne nosi nikakvo hrvatsko prezime, ali zna mnogo o Hrvatskoj i o svojim rođacima u Mimicama i Splitu. (Ona je začeta kad smo putovali u Hrvatsku, a moja gospođa je zatrudnjela u Mimicama. Tako je moja kći došla iz iste zemlje kao i njezin pradjed Petar Nikola Mimica Tomas. (Ispitanik Punta Arenas, 1965).

Hvala što ste me konzultirali u ovoj anketi. Jako mi se sviđa što sam potomak Hrvata. Moj djed je stigao iz tako dalekog kraja, Hrvatske, približno oko 1912. godine. Zapravo, moja majka Franka Ivičević je više vezana za hrvatsku zajednicu koja postoji tamo u Antofagasti, dok je meni skoro nemoguće vezati se za tamošnje društvo zbog problema s poslom, ali sudjelujem koliko god mogu. U ne baš dalekoj budućnosti volio bih posjetiti te lijepe krajeve i upoznati zemlju u kojoj se rodio moj djed, a nisam je još uspio upoznati. (Ispitanik, Antofagasta, 1975).

Još od djetinjstva su mi otac i stric Mariano Mimica samo pričali o Mimicama, Omišu, Splitu i cijeloj Dalmaciji. Sanjali smo o tom da, kad završimo studije, posjetimo njihovu rodnu zemlju. Ali, nakon što sam diplomirala, udala sam se i nastanila u Buenos Airesu, Argentina. Moji roditelji su posjetili Jugoslaviju 1957. i obišli su je u cijelosti. Onamo su došle živjeti prvo sestre godine 1928. i 1936., a one su nas naučile pjevati. Uvijek sam sanjala vidjeti Split jer znala sam: «Ta divna splitska noć, u luci male barke...» K tome me još tata držao u uvjerenju da me rođa donijela iz Zagreba...Kada sam već bila udovica posrećilo mi se da ostvarim svoj san i dođem u Hrvatsku. Bilo je to 1967., išla sam s kćeri Silvanom. Najdirljiviji osjećaj je bio kad smo se približavale Mimicama i vidjele tablu s imenom mjesta. Ja i Silvana, tek što smo ugledale Hrvoja koji nas je vodio, skoro smo umrle od emocija i radosti. San se ostvario, a Silvana je došla na zamisao da se okupa u Mimicama skačući u more s istog kamena, s kojeg je naš djed Mariano pričao da je to radio u djetinjstvu. (Ispitanica, Punta Arenas, 1926).

Meni kao mladoj djevojci bilo bi drago kad bi nas odrasli više prihvaćali i kad bismo imali vlastite informacije, namijenjene nama preko e-mail-a. Meni bi odgovaralo da mogu kontaktirati s mladima moje dobi u Hrvatskoj, onima koji otprilike imaju moje interese, budući da se stariji, barem do sada, nisu obazirali na nas. Mi smo ovdje već treći naraštaj, i baš bi voljela kada bi mi mogli poslati informacije, da upoznamo Hrvatsku bolje (Ispitanica, Porvenir, 1981 godište)

5.5.2.2 Potreba za učenjem hrvatskog jezika

Čini mi se da su odnosi između Hrvatske i iseljenika još slabi i da se hrvatska svijest iseljenika zadržala zahvaljujući vlastitim inicijativama klubova ili osobnim inicijativama. Prva i najvažnija kulturna prepreka jest hrvatski jezik; vjerujem da bi trebalo biti besplatnih ili subvencioniranih tečajeva jezika za potomke Hrvata u inozemstvu, te da bi se tako otvorili putovi razumijevanja identifikacije s izvornom domovinom. Mislim da bi se obostrana pomoć hrvatske države i iseljenika mogla ostvariti preko stipendija za studij i sveučilišno usavršavanje, pri čem bi mladi stručnjaci koji žele putovati i upoznati Hrvatsku od tamo mogli donijeti znanje (Ispitanik, Concepcion, 1970. godište)

U mojem gradu ima malo Hrvata rođenih u domovini, uglavnom smo drugi treći naraštaj. Jezik se skoro potpuno izgubio. Potrebni su nam hrvatski učitelji svjesni važnosti svojeg posla, a ne da to shvate kao putovanje radi odmora. Programi učenja jezika trebali bi biti prilagođeni svakoj situaciji: udaljenost od matične zemlje, manje gramatike, više konverzacije; općenito neka ta nastava bude ugodna. Takvi bi tečajevi trebali biti usmjereni osobama hrvatskog podrijetla, a ne bi ih trebalo držati u čileanskim školskim ustanovama koje nemaju nikakve veze s Hrvatskom, osim možda imena, i Hrvatska ih ne zanima kao glavna tema (Ispitanica, Iquique, 1926. godište).

Danas je mali broj iseljenika u Čileu rođenih u Hrvatskoj. Veliki broj čine potomci iseljenika u različitim iseljeničkim generacijama: druga, treća, četvrta pa čak i peta generacija. Potomci hrvatskih iseljenika ponosni su na svoje hrvatske korijene. Njihov etnički identitet zasnovan je uglavnom na mitsko-simboličkoj osnovi, pričama i doživljajima njihovih djedova i pradjedova, koje su se sa generacije na generaciju prenosile usmenom predajom. Njihov identitet danas je prepoznatljiv osim na simboličkoj osnovi i u raznim manifestacijskim akcijama unutar iseljeničkih društava (folklor, tamburaška društva i sl.). Jedna od važnih stavki koje ističu je potreba za učenjem hrvatskog jezika koji danas u Čileu rijetki pojedinci govore. Smatraju da im je u tom pogledu nužna pomoć i podrška Hrvatske. Predlažu da se putem sveučilišne razmjene i stipendija studentima i stručnjacima prenesu i razmijene znanja između dvije domovine, te da se na taj način potiče kulturna i znanstvena suradnja, što bi bilo na obostranu korist Hrvatskoj i iseljenicima.

6. ZAKLJUČAK

Istraživanja o očuvanosti hrvatskog etničkog/nacionalnog identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu i Južnoafričkoj Republici smatramo preliminarnim. Odgovore ispitanika uzimamo indikativno jer se stavovi i mišljenja ispitanika ne moraju odražavati

na ukupnu iseljeničku populaciju u istraživanim državama. Valjanost iskaza ispitanika je neupitna, kao i sama objektivnost istraživanja. Na rezultate istraživanja je moglo utjecati nekoliko vanjskim okolnostima nametnutih čimbenika: odgovori ispitanika iz Južnoafričke Republike sa pomalo afektivnim predznakom uzrokovali su događaji vezani uz neposredan završetak domovinskog rata, odgovori ispitanika iz Čilea su u većem postotku pristigli putem e-maila nego poštanskim putem, te time ograničili uzorak na informatički pismenu iseljeničku populaciju i dr. Komparacijom dvaju istraživanja u svrhu ispitivanja kongruentnosti odgovora ispitanika dviju iseljeničkih populacija izvodimo sljedeće zaključke:

1. Iseljenička populacija u JAR i Čileu ima nekoliko distinktivnih obilježja: generacijska pripadnost, obrazovanje, vrijeme iseljavanja, dužina boravka u imigrantskoj državi. Ovi čimbenici direktno su utjecali na stupanj očuvanosti nacionalnog/etničkog identiteta iseljenika kao i na način izražavanja istog.
2. Iseljenička populacija u JAR je sastavljena uglavnom od iseljenika pristiglih nakon Drugoga svjetska rata. U JAR je bila čvrsto vezana uz hrvatsku katoličku crkvu koja je bila i glavno društveno središte okupljanja iseljenika. Stupanj očuvanosti nacionalnog/etničkog identiteta među njima je visok. Oni su u visokom postotku hrvatski državljani, znaju i pričaju na materinjem jeziku kao i njihova djeca, te imaju velike pretenzije za povratkom u domovinu. U Čileu je mali broj iseljenika pristiglih nakon Drugoga svjetskoga rata. Većina je rođena u Čileu, i pripadnici su druge, treće pa i četvrte iseljeničke generacije. Oni su uglavnom čileanski državljani, ne znaju i ne komuniciraju na hrvatskom jeziku, a i mali broj je onih koji bi se vratili u domovinu.
3. Unatoč naprijed navedenim distinktivnim obilježjima nalazimo kongruentnost/suglasnost u odgovorima na pitanja: članstvo u udrugama, stupanj zadovoljstva postignutim u imigrantskoj državi, očuvanost etničkih običaja unutar obitelji, informiranost o zbivanjima u Hrvatskoj. Ovi odgovori govore nam o postojanju jake etničke jezgre kod obje ispitivane populacije.
4. U obje iseljeničke populacije nalazimo veliki broj članova hrvatskih iseljeničkih društava putem kojih manifestiraju svoju etničku/nacionalnu pripadnost. U JAR je hrvatska katolička crkva glavni inicijator okupljanja iseljenika, dok je u Čileu većina iseljeničkih društava nastala samoinicijativno željom iseljenika kako bi očuvali svoj etnički identitet. Oni su uglavnom intelektualci, pa i njihova društva nose slična obilježja (društvo profesionalaca hrvatskog podrijetla, hrvatsko-čileanski institut za kulturu i sl). Unutar obje iseljeničke populacije visok je stupanj zadovoljstva položajem i postignutim u imigrantskoj državi. Također su obje iseljeničke populacije dobro informirane o događajima u domovini, većina redovito kontaktira sa rodbinom i unutar obitelji njeguje hrvatske običaje. Razlika je što se iseljenici u Čileu informiraju o događajima u domovini putem čileanskih sredstava javnog priopćavanja, a glavni uzrok tomu je ne znanje hrvatskog jezika, dok u JAR na više različitih načina ali uglavnom prateći informacije iz Hrvatske. Iseljenici u JAR njeguju vjerske običaje i navike (utjecaj hrvatske katoličke crkve), čuvaju

nacionalne predmete: karta Hrvatske, zastava, pisma rodbine i priprema zavičajnih jela. Rijetko u kući imaju hrvatske knjige, tiskovine i sl., dok iseljenici u Čileu nisu vezani uz tradicionalne vjerske običaje, ali čuvaju hrvatske knjige, tiskovine i sl. Također je na prvom mjestu nacionalna kuhinja (dalmatinske fritule).

5. Prijedlozi i sugestije ispitanika ukazuju na još neke probleme i situacije koje nisu bile obuhvaćene unutar anketnih pitanja. I ovdje se zamjećuju različita mišljenja i potrebe iseljenika iz JAR i Čilea. Kod ispitanika u JAR postoji sukob stare i nove emigracije, pa mlađi emigranti slove kao „komunjare“. Većina ističe jaki rodoljubni osjećaj i nostalgiju za domovinom. Ovo je uvjetovano neposrednim završetkom domovinskog rata i međunarodnim priznanjem Hrvatske. Zahtijevaju svog državnog predstavnika u JAR koji bi zastupao njihove interese i bio veza između njih i domovine. Žele da se reguliraju uvjeti za povratak i zapošljavanje u domovini. Oni koji ostaju u JAR izražavaju potrebu za hrvatskom školom jer već postoji opasnost za gubitkom materinjeg jezika kod druge, treće generacije. Iseljenici, odnosno njihovi potomci u Čileu imaju jaku potrebu spoznati i izraziti svoj etnički identitet koji je konstruiran na simboličko-mitološkoj osnovi. Jedna od njihovih velikih želja je naučiti jezik svojih predaka i istražiti svoje korijene, i apeliraju na pomoć Hrvatske. Smatraju da je nužna i potrebna znanstvena i kulturna suradnja između Čilea i Hrvatske, te predlažu stipendije na dodiplomskim, poslijediplomskim studijama, specijalizacije i razmjene stručnjaka.
6. Ovim istraživanjem smo pokazali da unatoč različitostima među iseljenicima u JAR i Čile-u postoji u obje skupine zamjetan stupanj očuvanosti etničkog/hrvatskog nacionalnog identiteta. Akulturacija kao središnji proces u preobražavanju etničkih identiteta ne samo što nije uzrokovala nužno asimilaciju nego je izazvala jačanje svijesti o identitetu, te u skladu s tim smatramo da je potrebna i nužna suradnja Hrvatske i njene iseljeničke populacije u ovim državama koja se još uvijek smatra na izvjestan način njenim sastavnim dijelom.

LITERATURA

- Antić, Ljubomir (1987). *Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga.
- Antić, Ljubomir (1991). *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost.
- Derado, Klement i Ivan Čizmić (1982). *Iseljenici otoka Brača, Brački zbornik*, Zagreb, br. 13.
- Durkheim Emile (1981). *Vaspitanje i sociologija*. Beograd: Vaspitanje
- Haralambos, Michael (1989). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Holjevac, Većeslav (1968). *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Lakatoš, Josip (1914). *Narodna statistika*. Zagreb: Vlastita naklada.
- Laušić, Ante, Anić, Josip (2000). *Južna Afrika i Hrvati*. Zagreb: IMIN.

- Letica, Silvija ur. (2001). *Dodiri svjetova Hrvatska i Čile*. Zagreb: Puljko.
- Matrinić, Beroš Mateo (1997). *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*. Split: Književni krug.
- Mursalo, Tvrtko (1981). *In Search of a Better Life. A Story of Croatian Settlers in Southern*.
- Perić, Marina (2003). *Obrasci transformacije identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu*, magistarski rad. Zagreb.
- Ryan, E.B (1979). Why Do Low-Prestige Language Varieties Persist?, *Language and Social Psychology*. Oxford, 145–157.
- Rosenberg, Peter, Harold, Weydt (1992). Sprache und Identität. *Neues zur Sprachentwicklung der Deutschen in der Sowjetunion, Die Russlanddeutschen – Gestern und Heute*, Koln, str 217–238.
- Weber, Max (1976). *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.
- Zlatar Montan, Vjera (2002). *Imigracion Croata en Antofagasta*, Antofagasta, Chile.
- Živković, Ilija, Šporer, Željka, Sekulić, Duško (1995). *Asimilacija i identitet*, Zagreb: Školska knjiga.

SUMMARY

CROATIAN EMIGRANTS IN CHILE AND IN THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA: A COMPARATIVE PRESENTATION OF TWO EMPIRICAL RESEARCHES

Ante Laušić, Marina Perić

Among Croatian emigrants and their descendants in Chile and in the Republic of South Africa (RSA), a survey has been carried out in the period after the Croatian war of Independence to the international recognition of the Republic of Croatia with the aim of establishing the existence/non-existence of certain forms of national/ethnic identity. We have compared the answers of the respondents to define the degree of congruency of the questionnaire answers of two different emigrant groups.

By comparing the two researches, we have concluded that the emigrant population in RSA and in Chile have some distinctive characteristics: generation appartenance, education, period of emigration, length of stay in the immigrant state. These factors have influenced directly on the degree of preservation of national/ethnic identity of emigrants as well as on the manner of demonstration of it.

The emigrant population in RSA is composed mainly of emigrants coming in after World War II. In RSA, that population was firmly connected with the Croatian Catholic Church, which was at the same time the main communal centre for assembling of the emigrants. The degree of preservation of national/ethnic identity among them is high. A large percentage of them are Croatian citizens, they know and speak Croatian language, and their children do so as well, and have great pretensions about returning to the homeland. In Chile, the

number of emigrants arrived after World War II is small. The majority are born in Chile and are members of the second, third and fourth generations. They are mainly Chilean citizens, they do not speak and communicate in Croatian language, and the number of those that would return to Croatia is small. Despite previously alleged characteristic factors, we find congruency/accordance in the answers to the questions: membership in societies, degree of contentment accomplished in the immigrant state, preservation of ethnic customs within families, level of information on events in Croatia. These answers confirm the existence of a firm ethnic essence with the both surveyed populations. With both emigrant populations, we find a large number of members of Croatian emigrant societies through which they manifest their ethnic/national appurtenance. In RSA, the Croatian Catholic Church is the principle initiator for the assembling of emigrants while in Chile the majority of emigrant societies originate from the self-initiative wish of the emigrants to preserve their ethnic identity. They are mainly intellectuals; consequently, their societies have similar features (society of professionals of Croatian origin, Croatian-Chilean institute of culture, and similar). Within the both emigrant populations, the degree of contentment with the position and with the achieved in the immigrant state is high. Likewise, both emigrant populations are well informed on events in the homeland, the majority are in regular contacts with their families, and practice Croatian traditions within families.